

Müsürli aýal-gyzlar köçelere döküldi welin, azatlyk gutulgysyz boldy

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 24 января, 2025

Müsürli aýal-gyzlar köçelere döküldi welin, azatlyk gutulgysyz boldy MÜSÜRLI AÝAL-GYZLAR KÖÇELERE DÖKÜLDI WELIN, AZATLYK GUTULGYZ BOLDY

Müsürli aýal-gyzlar meýdanlara döküldi we iňlis goşunlaryna garşy şondan öň hiç bir musulman jemgyýetiniň milt edip bilmedik batyrgaýlygyny görkezdi.

[1919-njy ýylyň rewolýusiýasynda aýal-gyzlar.](#)

Müsür Kawalaly Mämmedaly paşanyň döwründe Osmanlydan bölündi.

Mämmedaly paşa Müsürde häkimiýetini gurandan soň döwleti dolandyryp biljek býurokrat tapmady. Şonuň üçinem hökümet aparatynyň barsyny diýen ýaly Osmanlyda doglan we ýetişen gaýrymuslimlere (musulman däl halklara) ynandy.

Bulardan iň bellisi-de Müsürde iki gezek premýer-ministrlik eden Nubar paşady.

Nubar paşa

Onuň 1882-1885-nji ýyllardaky premýer-ministrlik döwri Müsüriň taryhynyň iň masgaraçylykly ýyllarydy. Ýurt dolulygyna diýen ýaly iňlis koloniýasyna öwrüldi. Iňlislere ilteşikli jinnek ýaly zada sähelçe bildirilen nägilelige ölüm jezasyna çenli berlen kanunlar Nubar paşanyň döwründe çykarylady.

Topalaňlar we içerki gapma-garşylyklar bilen geçen birnäçe ýylyň yzyndan 1914-nji ýyl müsürliler üçin öwrülişik sepgidi boldy.

• **Jahan urşy kolonial ýurtlara amatly pursat döretdi**

1914-nji ýylda başlan Uly jahan urşy hususanam Ýakyn Gündogardaky kolonial ýurtlara taryhy taýdan amatly pursatlary döretdi.

Bu ýurtlaryň başyny-da Müsür çekýärdi. Birnäçe ýyllap Fransiýanyň despotik režiminiň astynda ezilen müsürliler, aýratynam Nubar paşanyň döwründe Angliýanyň ýapjasyna öwrülipdi.

Iňlisler urşuň başynda garaşsyzlyk wadasyny berip, san-sajaksyz ýaş müsürlileri esasanam Osmanly döwletine garşy uruşdyrmak üçin ýaraglandyrdy.

Ýene birnäçe ýylyň dowamynda Italiýada, Belgiýada, Fransiýada, Gresiýada söweşip ýören müsürli arap esgerleriniň sany ýüz müňlerden aşýardy.

Ýagdaý şeýle bolansoň, iňlisleriň Müsürde halky iriziji şekilli agalygy we agyr salgytlar arkaly ýurdy gysajyna almagy intelligensiýanyň arasynda düýpli nägilelikleri döretdi.

1918-nji ýylda uruşlar galapyn gutaraňkyrlanam bolsa, müsürli ýaşlaryň goşundan boşadylmazlygy we salgytlaryň barha agyrlaşmagy ýurtda nägileligiň ýetjek derejesine ýetmegine sebäp boldy.

1919-njy ýylda ABŞ-nyň Prezidenti Wilsonyň jar eden prinsipleri müsürli ýaşlary herekete getirdi.

- **Baş-başdaklyk wagtynda öňe çykan gahryman: Sad Zaglul**

Wilson konsepsiýalary mälim edenden soň müsürli intelligensiýa guramaçylykly oppozisiýany ele aldy. Hiç hili syýasy status bolmadyk Sad Zaglul Angliýanyň Müsürdäki Ýokary Komissarlygyny tankyt topuna tutdy we müsürlileriň adyndan Pariž Ýaraşyk konferensiýasyna gatnaşmagy talap etdi.

Sad Zaglul

Iñlisler bolsa müsürli progressiwler bilen ylalaşyga gelmegiň ýerine ähli talaplary güýç ulanmak arkaly basyp ýatyrmagy saýlady.

Edil osmanly progressiwleriniň hak-hukuk üçin aýaga galan wagtynda Malta sürgün edilişleri ýaly Sad Zaglul-da şobada tussag astyn alnyl, Malta adasyna sürgüne ugradyldy..

Iñlisleriň bu bolşy halkyň gahar-gazabyny ýetjek derejesine ýetirdi. Bir demde ýüz müňlerçe müsürli köçelere döküldi, Sad Zaglul müsürlileriň milli gahrymanyna öwrüldi.

Halk köçä çykanda Müsüre jogapkär iñlis generaly Reginald Wingate ikitaraplaýyn gepleşikleri geçirmegiň deregine halky oka tutmagy buýurdy.

Häzir ady Tahrir diýip tanalýan Ismailiýe meýdany az salymda azatlyklaryny talap edip çykan müsürli ýaşlaryň ganyna boýaldy.

Bu gandöküşlik müsürlileri gorkuzmakdan zyýat, tolgunşyklaryň Isgenderiýe, Ferrum, Tanta şäherlerine-de ýaýramagyna sebäp boldy.

Kairdäki gandöküşlikleriň janly şaýatlarynyň biri-de Nobel baýragynyň eýesi ýazyjy Nejip Mahfuzdy.

Nejip Mahfuz

Mahfuz heniz ýedi ýaşyndaka bu aýylganç sahnalary gözi bilen görenden soň sara keseline uçrapdy we ömrüniň ahyryna çenli bu tramwadan gutulyp bilmändi.

• Müsürli erkekleri aýallar meýdanlara çykardy

Birnäçe arap döwletinde bolşy ýaly halk basybalyjylara garşy bisyýasat (аполитичность) çemeleşme ýöredýärdi we

basybalyjylaryň degnaňa degiji agalygyna garşy sazlaşyjly syýasy garşylyk görkezýärdi. Tä müsürli aýal-gyzlar erkekleriň milt edip bilmedigine ýürek edip aýaga galan wagtyna çenli.

Müsürli aýal-gyzlar meýdanlara döküldi we iňlis goşunlaryna garşy şondan öň hiç bir musulman jemgyýetiniň milt edip bilmedik batyrgaýlygyny görkezdi.

Aýallar çagalaryny uruş meýdanlarynda ölüme süren we ärlerini tussag eden basybalyjlara garşy Britaniýada öndürilen ýapynjalaryny çykaryp zyňyp, protest bildirdiler.

Rewolýusiýanyň esasy öňbaşçylaryndan «Hizbü'l Watani» partiýasynyň lideri Muhammet Ferit 1919-njy ýylda bolup geçen tolgunşygy ýatlamalarynda şeýle gürrüň berýär:

«Beýle hereket hasapda ýokdy. Müsürlileriň görkezen raýdaşlygy we jebisligi hiç kimsäniň ýatsa-tursa oýuna getirip biljek zady däldi. Hususanam aýal-gyzlaryň mitinglere gatnaşmagy, kipty poplarynyň Ezherde musulman ulamalar bilen görüşmegi, Şeýh Muhammet Bahitiňem hut özüniň kipty patriarchy bilen duşuşmagy, halkyň bir jebisleşmesi mynasybetli Ýarymaýyň öňündäki ýyldyzyň ýerine haçyň goýlan täze baýdak bilen öňe çykylmagy hakykatdanam garaşylan zatlar däldi.»

Bu protestlerde aýallar iňlis matalaryndan tikilen ýapynjalary ýapynmajakdyklaryny görkezmegi – iňlislere «koloniýaňyz boljak däldiris» signalyny bermek bilen birlikde, müsürli erkeklere-de «gaýratyňyz, ar-namysyňyz bolsa çykyň indi sizem orta» diýdikleridi.

Reginald Uingeyt

Az wagtyň dowamynda öň hiç hili syýasy oppozisiýa taýdan tejribesi bolmadyk müsür halky meýdanlary doldurypdy.

General Reginald Uingeytiň Müsürdäki bolýan wakalaryň hötdesinden gelip bilmeýändigini gijem bolsa duýan London sebitdäki gapma-garşylyklary gözegçilik astyna almak üçin uruş gahrymany General Allenbini ugratdy.

General Allenbi gelen badyna iki möhüm görkezmäni berdi: Maltada göz astynda saklanýan Sad Zaglul ýaly birnäçe müsürli aktiwistleri boşatdy we tegelek stoluň başynda müsürlileriň talaplaryny diňlemegi makul bildi.

Zaglul gahrymanlar kimin Kaire dolandy we Pariž konferensiýasy müsürlileriň wekili hökmünde gatnaşdy, emma iňlisler konferensiýany manipulirledi we Zaglul göz önünde tutan maksadyna ýetip bilmedi.

Halkyň ikilenç meýdanlara dökülmeginden gorkan iňlisler Sad Zagluly ýene tussag astyna aldy we Gibraltara sürgüne ýollady.

General Allenby

Tersine, bu tussag edilme Sad Zaglulyň meşhurlygyny hasam artdyrdy we protester tolkun-tolkun ýaýyldy.

Iňlisleriň öňünde diňe iki ýol galypdy: ýa-ha Müsürde uly gyrgynçylyga başlamalydy, ýa-da müsürlileriň azatlyk talaplaryny kanagatlandyrmalydy.

1922-nji ýylyň 28-nji fewralynda Müsürde gyýtaklaýynam bolsa azatlyk gazanyldy.

Azatlyk ugrundaky bolan bu wakalar müsürlileriň milli hakydasynyň binýadynyň tutulmagynda öwrülişik sepgidi boldy.

Müsür halky ýüzlerçe ýyldan soň bölekleýijem bolsa, ilkinji gezek öz-özünü dolandýrmaga hukuk gazanyldy.

Bu tejribe az wagtyň dowamynda doly garaşsyzlyga barýan ýoluň gapylaryny ardyna çenli açyp, Müsüriň garaşsyz döwlet hökmünde gysga wagtda Ýakyn Gündogaryň iň güýçli döwletine öwrülmegine şert döredipdi.

• **Tahrir meýdany**

Müsürlileriň milli hakydasyny kemala getirmekdäki iň esasy öwrülişik sepgidi 1919-njy ýylda Tahrirde ýüze çykan uly

gandöküşlikdi.

Hidiw Ysmaýyl paşanyň adyny göterýän Ismailiýe ploşadynyň ady ýüzlerçe müsürliniň wepat bolmagyndan soň azatlyk manysyny berýän Tahrir sözi bilen çalşyryldy.

«Arap bahary» döwründe-de bu meýdanyň göterýän simwoliki manysy köp derejede 1919-njy ýyla üns bererlikli ýüzlenmeleri özünde saklaýardy.

Mehmet MAZLUM ÇELIK.

celikmehmedmazlum@gmail.com

20.09.2021 ý.

© The Independentturkis Taryhy makalalar